

Det bortglömda samvetet

Fram till 1974, då Sverige fick en ny grundlag, hade samvetet en central plats i synen på den enskildes rätt och rättigheter. Berömd är formuleringen i 1809 års regeringsform att »Konungen äger ingens samvete tvinga eller tvinga låta». Denna formulering speglar tron att hos varje människa finns ett sensorium för vad som är gott och rätt, och det har sin grund i att människan är skapad till Guds avbild. Till för hundra år sedan lärde sig alla barn att det var så. I den katekesutveckling som 1878 stadfästes av kungen lärdes att Gud skrev sin lag i människans hjärta i skapelsen, och på frågan hur vi förnimmar Guds lag var svaret: »Vi förnimma Guds lag i vårt hjärta genom samvetet, som bjuder och gillar det goda, men förbjuder och fördömer det onda» (fråga 10). I katolsk moralteologi har samvetet en stark ställning, och i kapitlet om *Den mänskliga personens värdighet* i Katolska kyrkans katekes utgör beskrivningen av samvetet en egen artikel.

Föreställningen om ett samvete, visserligen fördunklat genom synden, men ändå med kapacitet att välja, ger den enskilde ett särskilt ansvar för sina handlingar. Eftersom alla genom sina samveten har en uppfattning av vad som är gott och ont, så tillerkänner detta den enskilde en egen moralisk kompetens, som inte får negligeras. Det mest kända exemplet är att lagen gav den som var »samvetsöm» rätten att vägra bära vapen. Också i andra sammanhang gavs utrymme för samvetsklausuler, alltså ett slags rätt att handla på annat sätt än majoriteten. Den som på ett seriöst sätt hänvisade till sitt samvete för det ena eller andra handlingssättet möttes med respekt – den som argumenterade utifrån sitt samvete hade trots allt en viss rätt, begränsad men ändå. Chefredaktören för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning Torgny Segerstedt, som under Andra världskriget var en stark kritiker av svenska eftergifter gentemot Tyskland, skrev: »*Det är ej rådligt att handla emot sitt samvete.*» Denna sentens sågs av många – i varje fall efter kriget – som ett ideal.

Nu talas det som bekant om samvetsfrihet både i Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna och i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Men det är uppenbart att det i varje fall i Sverige i offentlig debatt och diskussion är svårt att argumentera utifrån den enskildes samvete. Man undviker så långt möjligt själva ordet samvete. Inom den högre utbildningen talas det inte längre om *religions- och samvetsfrihet*. Begreppet har ersatts av uttrycket *religions- och övertygelsefrihet*, och genom att byta *samvete* mot *övertygelse* gör man sig kvitt samvetets barlast av kristen skapelsetro och människosyn. Inte bara inom universitetsvärlden utan även i olika officiella sammanhang som riksdagen och hos olika myndigheter är det numera övertygelsen som gäller. Samvetet har förpassats till skuggornas värld.

Men inte helt och hållet. Personer, som med hänvisning till sitt samvete, publicerar hemligstämplat material på *Wikileaks* och på så sätt avslöjar staters orättfärdiga handlingar får inte sällan hjältestatus i medierna. Politiska dissidenter, särskilt i länder långt borta, som med fara för liv och lem går emot auktoritära regimer, får ofta beröm för sitt mod. Men att någon i vårt eget land med hänvisning till sitt samvete skulle ges rätten att avstå från det ena eller andra i

sin yrkesverksamhet är inte att tänka på. Att åberopa sig på sitt samvete gentemot lagstiftning och samhällseliga normer går inte för sig; vill man inte vara lojal mot sin arbetsgivare får man söka sig till något annat yrke.

Men samvetet kan inte utrotas. Känslan för vad som är rätt och riktigt är nedlagd hos varje människa och är i själva verket en av grundvalarna för ett rättfärdigt samhälle, med respekt för varje människa. Den av Gud skapade människan har i sitt väsen en aning om vad som är rätt och orätt. Visserligen har synden fördunklat denna insikt, men den finns där ändå. Ett av de viktiga elementen i en kristen människosyn är just samvetet. Det vittnar om att människan är skapad till Guds avbild, samt framhåller varje människas kapacitet att kunna välja mellan gott och ont, och pekar på att varje enskild är ansvarig för sina handlingar, för vad man gör av sitt liv.

För ett tiotal år sedan tog den katolske biskopen Anders Arborelius initiativ till att låta den tredje söndagen i Advent bli Livets söndag, då allas rätt till liv och allas lika människovärde lyfts fram. Förra året undertecknade flertalet svenska trossamfund uppmaningen till kyrkorna att markera detta den tredje adventssöndagen. I det upprop som spreds sägs att »vi hyllar dissidenter och olikänkare som inte är rädda för att stå upp för sina inre övertygelser i många andra länder, men varför är vi så rädda för dem på nära håll?» Med hänvisning till Europakonventionen, FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och till Barnkonventionen, framhålles allt detta med syftet att för livets skull, för det av Gud givna livets skull, värna om den som är svag och maktlös; att låta det av Gud upplysta samvetet tala om vad som är rätt och riktigt, att låta det bortglömda samvetet få den plats det ska ha.

Alla större trossamfund i vårt land utom Svenska kyrkan och Ekumeniakyrkan har låtit den tredje söndagen i Advent bli Livets söndag. Det vore uppbyggligt och rakryggat om också dessa kyrkor, som ett värn för Livet, vågade stå med bland undertecknarna 2016.